

KS. JANUSZ MIECZKOWSKI

UNIwersytet Papieski Jana Pawła II

MIECZUS@YAHOO.COM

ORCID: 0000-0001-8899-6508

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2025.020>

FUNKCJE LITURGICZNE WYNIKAJĄCE Z PRZYJĘCIA POSŁUG W DOKUMENTACH SYNODÓW STAROŻYTNOŚCI (IV–VI W.)

Streszczenie. Na synodach w starożytności podejmowano decyzje o wielu aspektach życia Kościoła. Choć były to przede wszystkim sprawy doktrynalne, to jednak część kanonów dotyczyła spraw związanych liturgią i duchowieństwem. W artykule tym analizie poddane zostały kanony synodów odbywających się w wiekach od IV do VI, zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie. Poszukiwano w nich informacji o funkcjach liturgicznych tych, którzy przyjęli posługi liturgiczne: ostiariuszy, egzorcystów, lektorów, akolitów i subdiakonów. Dzięki temu możemy poznać które z ich obowiązków liturgicznych wpływały z decyzji synodów oraz to, które z nich obowiązują do dnia dzisiejszego.

Słowa kluczowe: synod, posługi liturgiczne, ostiariusz, egzorcysta, lektor, akolita, subdiakon.

Abstract. *Liturgical Functions Resulting from the Reception of Ministries in the Documents of Ancient Synods (4th–6th Century).* The synods of antiquity addressed many aspects of Church life. While doctrinal matters were the primary focus, a number of canons also dealt with issues related to the liturgy and the clergy. This article analyzes the canons of synods held between the 4th and 6th centuries, both in the East and the West. It seeks information concerning the liturgical functions of those who had received liturgical ministries: doorkeepers (ostiarii), exorcists, lectors, acolytes, and subdeacons. This allows us to identify which of their liturgical duties were established by synodal decisions, as well as which of them remain in effect to this day.

Keywords: synod, liturgical ministries, ostiary, exorcist, lector, acolyte, subdeacon.

WSTĘP

Liturgia Kościoła kształtowała się przez całą jego historię. Jednak największe znaczenie miały pierwsze wieki chrześcijaństwa, a szczególnie tzw. „złoty okres liturgii” (IV–VI w.), kiedy to rodziły się najważniejsze jej elementy. Powstawały one przede wszystkim przez kształtowanie się zwyczajów, które z czasem stawały się prawem. Warto zadać sobie pytanie, czy na kształt liturgii miały również wpływ synody, które w tym czasie były ważnym elementem życia Kościoła?

Początków synodów należy szukać na Wschodzie¹, gdzie od końca II w. biskupi gromadzą się na zebraniach, których celem staje się rozstrzygnięcie różnych ponad diecezjalnych problemów doktrynalnych czy dyscyplinarnych². Wśród nich pojawiły się również sprawy związane z organizacją i przebiegiem liturgii. W artykule tym analizie poddane zostaną dokumenty synodów odbywających się w wiekach od IV do VI. Poszukiwać będziemy w nich kanonów, które odnosiły się do zadań w liturgii tych, którzy przyjęli posługi: ostiariuszy, egzorcystów, lektorów, akolitów i subdiakonów oraz porównywać je do informacji na temat pochodzących z innych źródeł. Posługiwać się więc będziemy metodą analizy oraz historyczno-genetyczną, ukazując historyczny rozwój tych posług w Kościele.

Obowiązki liturgiczne osób przyjmujących posługi w tamtym czasie zawarte były także w obrzędach ich ustanowienia. Obrzędy te zostały zawarte w kolekcji „Statuta Ecclesiae Antiqua”, powstałej w Galii w drugiej połowie V w.³ Jednym ze źródeł „Statuta” były zapewne lokalne synody, choć ich redaktorem pod koniec V w. był prawdopodobnie prezbiter Genadiusz z Marsylii († po 495)⁴. W polskim wydaniu „Dokumentów sy-

¹ Por. Klaus Schatz, *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, tłum. Jerzy Zakrzewski (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2002), 15; Marek Starowieyski, *Sobory niepodzielonego Kościoła* (Kraków: Wydawnictwo M, 2016), 27–28.

² Por. Andrzej Proniewski, „Czym jest synodalność? Rozwój świadomości synodalności na przestrzeni historii Kościoła,” *Symposium* 26, nr 1 (2022): 17.

³ Por. *Statuta Ecclesiae Antiqua*, https://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0475-0475__Concilia_Galliae__Statuta_Ecclesiae_Antiqua__LT.doc.html (dostęp: 25.08.2025); Arkadiusz Baron, „Synody czasów upadku i przemiany Imperium Rzymskiego na Zachodzie,” *Polonia Sacra* 15, nr 29 (2011): 18.

⁴ Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, 261*, przypis A.

nodów od 431 do 504 roku” redaktorzy (A. Baron i H. Pietras), umieścili tę kolekcję jako synod w Galii, który odbywał się około 475–485 r.⁵, stąd i w tym artykule zostaną uznane jako akta synodalne.

1. ISTNIENIE POSŁUG W STAROŻYTNOSCI

Wiemy, że już w starożytności obok biskupów, prezbiterów i diakonów pojawili się mężczyźni, którzy także pełnili pewne liturgiczne posługi. Pierwsze świadectwa na ten temat pochodzą już z III w., kiedy się one ukształtowały⁶. „Tradycja Apostolska” (215) podaje, że w Kościele rzymskim posługują m.in. subdiakoni, lektorzy, wyznawcy i egzorcysci⁷. Kolejnym świadectwem jest list papieża Korneliusza do biskupa Antiochii, Fabiusza (ok. 251), w którym wymienia on posługujących w Rzymie: biskupa, prezbiterów, diakonów, subdiakonów, akolitów, egzorcystów, lektorów i ostiariuszy⁸. Posługi te istniały nie tylko w Rzymie, lecz także w Afryce, Galii i Hiszpanii⁹.

Były to na tyle ważne posługi, że pod koniec omawianego przez nas okresu pojawia się wyrażenie *ordines minores* (niższe święcenia). Pierwszy raz widzimy to u Grzegorza Wielkiego¹⁰. W księgach liturgicznych święcenia niższe pojawiają się w XIII w. w „Pontyfikale Wilhelma Duranda”¹¹.

⁵ Zob. Arkadiusz Baron i Henryk Pietras (red.), *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2011), 261*–273*.

⁶ Por. Daniel Koper, „Święcenia niższe, posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii,” *Roczniki Teologiczne* 66, nr 8 (2019): 148.

⁷ Por. Henryk Paprocki, „Hipolita Rzymskiego *Tradycja Apostolska*: wstęp, przekład komentarz,” *Studia Theologica Varsaviensia* 14, nr 1 (1976): 154–155.

⁸ Por. Św. Korneliusz, „List do Fabiusa, biskupa Antiochii,” w *Breviarium fidei. Wybór dokumentalnych wypowiedzi Kościoła*, red. Stanisław Głowa, Ignacy Bieda (Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 1988), nr VII/531, 468.

⁹ Por. Antonio Santorini, Sacramento dell'ordine, w *Scienza Liturgica. Manuale di liturgia*, t. 4 – Sacramenti e sacramentali, red. Anscar J. Chupungco (Casa Monferrato: Piemme, 1998), 261.

¹⁰ Por. Paolo Tomatis, „I ministeri liturgici, ieri e oggi,” *Archivio Teologico Torinese* 28, nr 2 (2022): 360.

¹¹ Por. Jacek Nowak, „Historia posług w Kościele,” *Liturgia Sacra* 3, nr 2 (1997): 53, przypis 1.

Nazwy te tłumaczono w ten sposób, iż święcenia wyższe pochodzą z ustanowienia Bożego (diakonat, prezbiterat, biskupstwo), natomiast niższe z ustanowienia kościelnego (ostriariat, egzorcystat, lektorat, akolitat, subdiakonat). Podział ten związany był również z tym, że święcenia wyższe bezpośrednio wiązały się z Eucharystią, natomiast niższe jedynie ułatwiały sprawowanie Mszy Świętej. Określenie „niższe” wywodziło się także od miejsca ich udzielania, tzn. poza ołtarzem¹². Choć tłumaczenia te pochodzą z czasów przed Soborem Watykańskim II, to jednak oddają w pewien sposób sytuację w starożytności, gdy były one również pewnymi etapami do przyjęcia święceń.

Zaliczenie kogoś do konkretnej grupy posługujących wiązało się z zapewnieniem mu miejsca posługi. Miało to zapobiec błakającym się duchownym, którzy nie byliby związani z żadnym kościołem. Sobór w Chalcedonie (451) postanawiał, że nie wolno wyświęcać nikogo „bez wyznaczenia wyświęcanemu własnego kościoła”. Taka ordynacja była nieważna. Dotyczyła ona przede wszystkim prezbiterów i diakonów, ale kanon mówi także o tych, którzy pełnią jakiegokolwiek funkcje w Kościele (kan. 6)¹³. Naukę tę podjął obradujący po nim synod w Irlandii (456–465, kan. 3)¹⁴.

Trochę wcześniej, na synodzie w Rzymie w 385 r., określono odpowiednie okresy pełnienia poszczególnych posług. Kto od dzieciństwa służył Kościołowi „powinien zostać ochrzczony przed osiągnięciem dojrzałości i włączony w posługę lektoratu” (kan. 9)¹⁵. Gdy nie było żadnych zastrzeżeń co do jego życia i wiary mógł w wieku 30 lat być ustanowionym akolitą i subdiakonem, a następnie diakonem (kan. 9)¹⁶. Tylko osoby w podeszłym wieku mogły być od razu po chrzcie włączone do liczby lektorów i egzorcystów. Po dwóch latach mogli oni być ustanowieni akolitą i sub-

¹² Por. Władysław Szafrński, „Święcenia w prawie kanonicznym. Studium historyczno-prawne,” *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny* 2, nr 3–4 (1959): 243–244.

¹³ Por. Arkadiusz Baron i Henryk Pietras red., *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński i polski*, t. 1 (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2005), 231.

¹⁴ Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, 189*.

¹⁵ Arkadiusz Baron i Henryk Pietras red., *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2010), 41*.

¹⁶ Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, 41*.

diakonem, które to posługi trwały pięć lat. Po tym czasie mogli już przyjąć święcenia diakonatu (kan. 10)¹⁷.

Zasady te jednak zmieniały się, gdyż już ponad trzydzieści lat później papież Zozym (417–418) zarządził, że ten kto był od dzieciństwa lektorem, miał nim pozostać do 20. roku życia, natomiast dorosły miał być pięć lat pomiędzy lektorami lub egzorcystami, następnie przez cztery lata jako akolita lub subdiakon, a następnie dopiero ustanowiony diakonem¹⁸.

2. OBOWIĄZKI LITURGICZNE PRZYJMUJĄCYCH POSŁUGI

Jeśli chodzi o obowiązki liturgiczne, to niektóre z nich obejmowały wszystkich duchownych, niezależnie od stopnia święceń oraz posługujących. Do najwcześniejszych decyzji, podjętych w tym zakresie na synodach, należał obowiązek udziału w Mszy Świętej. Synod w Toledo I (ok. 400) postanowił, że gdyby jakiś duchowny nie brał udziału w codziennej Eucharystii, i skarcony nie chciał podjąć pokuty, miał być przeniesiony do stanu świeckiego:

Prezbiter, diakon, subdiakon i jakikolwiek duchowny przeznaczony Kościołowi, jeśli byłby w mieście albo w miejscu, w którym jest kościół – w zamku, we wsi lub w willi i nie przyszedłby do kościoła na codzienną ofiarę, nie będzie uważany za duchownego, jeżeli skarcony nie chciałby przez zadośćuczynienie uzyskać od biskupa łaski przebaczenia (kan. 5)¹⁹.

Podobne rozwiązanie przyjął synod w Bradze II (572, kan. 63)²⁰ i Vannes (461–491, kan. 14)²¹.

¹⁷ Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, 41*.

¹⁸ Por. Czesław Krakowiak, *Święcenia niższe, posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii*, (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2019), 18.

¹⁹ Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, 122*.

²⁰ Por. Henryk Pietras, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2020), 66*.

²¹ Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, 239*.

Synod w Agde (506) postanawiał, że jeśli jakiś duchowny nie będzie uczestniczył w liturgii w najważniejsze święta (Narodzenie Pańskie, Epifania, Wielkanoc, Zesłanie Ducha Świętego) „ponieważ woli oddawać się świeckim rozrywkom, niż pełnić swą służbę, na trzy lata zostanie zawieszony w komunii” (kan. 64)²², natomiast synod w Orleanie (538) pozbawiał go wszelkich kościelnych godności (kan. 14)²³.

Synod w Bradze (572) określił wygląd i strój liturgiczny duchownych. Nie wolno im było sprawować czynności liturgicznych z długimi włosami, a jako ich wspólny strój liturgiczny została przyjęta alba:

Nie wolno duchownym zapuszczać włosów i tak wykonywać czynności liturgicznych, lecz niech to robią z ostrzyżoną głową, z odsłoniętymi uszami i tak jak Aaron zakładają szatę do kostek, aby byli w przepisowym stroju (kan. 66)²⁴.

Duchowni musieli być obecni na całej liturgii. Synod w Narbonne (589) zabraniał diakonowi, subdiakonowi i lektorowi zdejmowania alby przed zakończeniem Mszy Świętej pod groźbą potępienia i wykluczenia:

Diakon, subdiakon ani lektor niech nie ośmielają się zdjąć alby, zanim msza się nie skończy. Gdyby ktoś nie wypełnił nakazów, to jeśli jest prezbiterem, należy go napomnieć, aby się poprawił, jeśli jest diakonem – odrzucić i pozbawić stypendium, zaś innych potępić przez wykluczenie ich (kan. 12)²⁵.

Pozostałe obowiązki liturgiczne posługujących, pojawiające się na synodach, związane były już z poszczególnymi stopniami święceń.

²² Arkadiusz Baron i Henryk Pietras (red.), *Dokumenty synodów od 506 do 553 roku* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2014), 20*.

²³ Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 506 do 553 roku*, 152*.

²⁴ Pietras, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku*, 67*.

²⁵ Pietras, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku*, 211*.

2.1. OSTIARIAT

Pierwszym stopniem był ostiariat, który miał pochodzenie typowo chrześcijańskie²⁶. Ostiariuszami byli zwykle mężczyźni w wieku 20–30 lat²⁷. Najważniejszym zadaniem ostiariuszy było otwieranie i zamykanie drzwi oraz pilnowanie wejścia do kościoła, by na liturgię nie dostali się ludzie niegodni, nieznani czy niepewni²⁸.

Stojąc przy drzwiach kościoła mieli także (wraz z lektorem i subdiakonem) usługiwać ludziom starszym przez podnoszenie zasłony, kiedy wchodził na liturgię. Jeśliby tego nie czynili, synod w Narbonne (589) nakazywał wymierzenie im kary chłosty (kan. 13)²⁹.

Opieka nad kościołem to duża odpowiedzialność, zarówno przed Kościołem, jak i przed Bogiem. Widać to w kolekcji „Statuta Ecclesiae Antiqua” (synod w Galii), kiedy to przy ustanowieniu ostiariusza biskup, przekazując mu klucze do kościoła, mówił:

Tak postępuj, jakbyś miał Bogu zdać rachunek z tych rzeczy, które są otwierane tymi kluczami (kan. 97)³⁰.

Do kolejnych zadań ostiariuszy należało zwoływanie wiernych na liturgię, troska o czystość w kościele oraz pilnowanie porządku w czasie liturgii³¹. O tych obowiązkach jednak milczą starożytne synody.

²⁶ Por. Mario Righetti, *Storia liturgica*, t. 4 – *I Sacramenti – i sacramentali* (Milano: Editrice Ancora, 1959), 375.

²⁷ Por. Krakowiak, *Święcenia niższe*, 15.

²⁸ Por. Władysław Szafrński, „Święcenia w prawie kanonicznym,” 249.

²⁹ Por. Pietras, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku*, 211*.

³⁰ Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, 271*.

³¹ Por. Koper, „Święcenia niższe,” 148.

2.2. EGZORCYSTAT

Egzorcyci przygotowywali katechumenów do sakramentu chrztu św. oraz odmawiali nad nimi modlitwy, tzw. egzorcyzmy. Wkładali również na nich ręce³². O tym zadaniu mówią również słowa, które biskup podczas święceń kierował do kandydata, kiedy wręczał mu księgę egzorcyzmów:

Przyjmij i powierzaj i miej władzę wkładania rąk na energumena, czy to ochrzczonego, czy katechumena (kan. 95)³³.

Energumeni byli to chorzy, w których chorobie widziano wpływ złego ducha. Dlatego w ich intencji odmawiano specjalne modlitwy oraz egzorcyzmy połączone z namaszczeniem i pokropieniem pobłogosławioną wodą³⁴. Synod w Galii (ok. 475–485) nakazywał egzorcystom czynić to codziennie: „Codziennie egzorcyci niech wkładają ręce na energumenów” (kan. 62)³⁵. Wiązało się to właśnie z modlitwą o uwolnienie ich od wpływów złego ducha³⁶.

Egzorcyci mieli także za zadanie przygotowanie wody do chrztu w Wigilię Paschalną i Wigilię Zesłania Ducha Świętego oraz troskę o prądek podczas udzielania Komunii świętej³⁷. W czasie chrztu podawali oni biskupowi naczynie z solą i trzymali przed nim księgę z egzorcyzmami³⁸. O tych obowiązkach nie wspomina jednak żaden synod z tego okresu.

O egzorcystach mówi jako pierwszy synod w Laodycei we Frygii (koniec IV w.). Określał on kto może pełnić posługę egzorcysty – tylko ten, który został delegowany przez swojego biskupa:

³² Por. Krakowiak, *Święcenia niższe*, 19–20.

³³ Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, 270*.

³⁴ Por. Bogusław Nadolski oprac., *Leksykon liturgii* (Poznań: Pallottinum, 2005), 397.

³⁵ Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, 267*.

³⁶ Por. Krakowiak, *Święcenia niższe*, 19.

³⁷ Por. Krakowiak, *Święcenia niższe*, 19–20.

³⁸ Por. Edward Górski, *Święcenia niższe i wyższe. Studium liturgiczno-historyczne*, (Sandomierz: Wydawnictwo Diecezji Sandomierz, 1954), 31.

Osoby nie promowane przez biskupa nie mogą dokonywać egzorcyzmów ani w kościołach, ani w domach prywatnych (kan. 26)³⁹.

Naukę tę powtórzył także w 544 r. synod w Seleucji–Ktezyfonie (kan. 6)⁴⁰. To postanowienie synodu obowiązuje po dzień dzisiejszy.

2.3. LEKTORAT

Pierwszym i najważniejszym zadaniem lektora było czytanie podczas liturgii perykop Pisma Świętego. Podczas ustanowienia lektora, według synodu w Galii (ok. 475–485), biskup miał najpierw przedstawić kandydata, wskazując na jego życie, wiarę i odpowiednie zdolności, a następnie przekazywał mu księgę, z której będzie on czytał, mówiąc słowa:

Przyjmij i bądź przekazicielem słowa Bożego, abyś jeśli wiernie i z pożytkiem wypełnisz posługę, miał udział z tymi, którzy służyli słowu Bożemu (kan. 96)⁴¹.

Lektorami w starożytności mogli być nawet bardzo młodzi chłopcy, podczas gdy do przyjęcia innych święceń kandydat musiał mieć przynajmniej 20 lat⁴².

W porównaniu z innymi posługami synody w starożytności poświęciły lektorom więcej miejsca. Jako pierwszy o liturgicznej posłudze lektorów mówił synod w Laodycei (koniec IV w.). Poruszył kwestię dotyczącą stroju liturgicznego: „Lektorzy i psalmiści nie powinni czytać ani śpiewać zakładając stulę” (kan. 23)⁴³. Obradujący mniej więcej w tym samym czasie synod w Kartaginie III (397) postanowił, „aby lektorzy nie pozdrawiali wiernych” (kan. IV, 1a)⁴⁴.

³⁹ Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, 115*.

⁴⁰ Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, 285*.

⁴¹ Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, 271*.

⁴² Por. Krakowiak, *Święcenia niższe*, 16–17.

⁴³ Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, 114*.

⁴⁴ Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, 73*.

Widać w tych kanonach jak rosło znaczenie lektorów w Kościele, stąd oni sami zaczęli arbitralnie przejmować zwyczaje duchownych wyświęconych, co należało skorygować na synodach⁴⁵. Oba te zakazy tak głęboko weszły do liturgii, że trwają do dzisiaj w Kościele.

Pozostając przy tematyce sposobu wykonywania czytań, to warto przejść dwa wieki później do synodu w Bradze II (572), który doceniając rolę lektorów, tylko im pozwolił w kościele czytać i śpiewać przy ambonie:

Niech nie będzie nikomu wolno śpiewać ani czytać przy pulpicie, jak tylko tym, którzy przez biskupa zostali wyświęceni na lektorów (kan. 45)⁴⁶.

Wykonując czytania lektora obowiązywał odpowiedni strój. Sprawę tę poruszył synod w Bradze I (561):

Postanowiono także, aby lektorzy w kościele nie śpiewali psalmów odziani w strój świecki ani pogańskim zwyczajem nie zapuszczali brody (kan. 11)⁴⁷.

Na początku V w. przypomniano także związek lektora z kościołem, w którym od początku wykonywał swoją posługę. Synod w Milevi (416) postanowił, że lektor powinien być już z nim związany przez całe swoje życie:

Postanowiono też, aby ktokolwiek po raz pierwszy lub raz w kościele czytał, przez inny kościół nie był brany do stanu duchownego (kan. 15)⁴⁸.

Podobnie nauczał synod w Irlandii (456–465, kan. 2)⁴⁹.

Troska o to, by nie zabrakło lektorów w służbie Bożej należała nie tylko do biskupa, ale także do prezbiterów. Synod w Vaison (529) nakazywał,

⁴⁵ Por. Radek Tichý, „Liturgical Ministries of Men and Woman: Lectorate and Acolytate then and now,” *Theologica* 12, nr 1 (2022): 45.

Andrzej Proniewski, „Czym jest synodalność? Rozwój świadomości synodalności na przestrzeni historii Kościoła,” *Symposium* 26, nr 1 (2022): 17.

⁴⁶ Pietras, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku*, 63*.

⁴⁷ Pietras, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku*, 16*.

⁴⁸ Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, 232*.

⁴⁹ Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, 189*.

aby wszyscy prezbiterzy ustanowieni w parafiach, zgodnie ze zwyczajem, o którym wiemy, że z dużym pożytkiem praktykowany jest w całej Italii, przyjmowali do siebie do domu, gdzie sami mieszkają, młodszych lektorów, ilu tylko mieliby bezżennych, jak i dobrzy ojcowie żywiąc ich duchowo, dążyli do tego, by przygotowywali psalmy, przykładali się do lektury Pisma Świętego i by kształcili ich w prawie Pana, by zadbać o godnych następców dla siebie i otrzymać od Pana wieczne nagrody (kan. 1)⁵⁰.

Widzimy więc, że posługa lektora wiązała się nie tylko z pięknym czytaniem Pisma Świętego, ale z odpowiednią formacją, która pozwalała w przyszłości myśleć o przyjęciu święceń kapłańskich.

2.4. AKOLITAT

Akolita towarzyszył biskupowi w czynnościach liturgicznych i usługował mu⁵¹. Słowo „akolita” oznaczało kogoś idącego za kimś, kogoś, kto komuś towarzyszył. W liturgii akolita towarzyszył biskupowi podczas wykonywania przez niego czynności liturgicznych⁵². Do najważniejszych jego zadań należało zanoszenie Eucharystii więźniom i chorym⁵³. Akolici nosili Ją w naczyniach pod płaszczem, dlatego przy święceniach otrzymywali duży lniany płaszcz. W Afryce do ich obowiązków należało zapalanie i niesienie świec oraz podawanie wina do Mszy Świętej. Wiemy o tym z wielu źródeł, że na liturgii mieli oni przygotować chleb i ołtarz do sprawowania Eucharystii⁵⁴.

„Statuta Ecclesiae Antiqua” podaje następujący opis obrzędu ich święceń:

Gdy ustanawia się akolitę, niech go biskup pouczy, jak powinien się zachowywać, pełniąc tę funkcję, lecz od archidiacona niech otrzyma lichtarz ze

⁵⁰ Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 506 do 553 roku*, 138*.

⁵¹ Por. Górski, *Święcenia niższe i wyższe*, 34.

⁵² Por. Tichý, „Liturgical Ministries,” 51.

⁵³ Por. Szafranski, „Święcenia w prawie kanonicznym,” 250–251.

⁵⁴ Por. Karol Litawa, „Posługi świeckich w liturgii eucharystycznej – zarys historyczny,” *Liturgia Sacra* 29, nr 1 (2022): 42–43.

świecą, aby wiedział, że jest przeznaczony do zapalania świateł kościoła; niech otrzyma też pustą ampulkę do dodawania wina do Eucharystii krwi Chrystusa (kan. 94)⁵⁵.

Świecznik ze świecą był więc symbolem posłania do oświeclania Kościoła, natomiast pusty dzbanek na wino miał wyrażać prośbę o przemianę wina w Krew Chrystusa podczas Eucharystii⁵⁶.

Mimo tak licznych obowiązków liturgicznych, synody w starożytności nie poświęciły im szczególnej uwagi. Wydaje się, że ich zadania były dla wszystkich zrozumiałe i nie była potrzebna interwencja synodów. Jedyną kontrowersją z tego czasu była sprawa dotykania naczyń liturgicznych. Istniały wątpliwości co do tego, kto ma taki przywilej. Sprawa ta wypłynęła dopiero pod koniec omawianego przez nas okresu czasu. Synod w Bradzie II (572) podjął decyzję, że dotykać naczyń w zakrystii może zarówno akolita, jak i subdiakon:

Niech nie będzie wolno nikomu dotykać naczyń liturgicznych, jak tylko subdiakonowi, a akolicie wolno dotykać naczyń Pańskich w prezbiterium (kan. 41)⁵⁷.

2.5. SUBDIAKONAT

Subdiakoniat był początkowo najniższym stopniem posług. Jednak już w pierwszej połowie III w. stał się najwyższym, by następnie, w XI w., zostać zaliczonym do święceń wyższych⁵⁸.

Początkowo subdiakon pilnował drzwi kościoła, aby nic nie przeszkadzało w celebrowaniu liturgii⁵⁹. Później, głównym zadaniem subdiakonów było pomaganie diakonom. Mieli oni odbierać od wiernych i zanosić do ołtarza postacie eucharystyczne, przygotowywać naczynia liturgiczne

⁵⁵ Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, 270*.

⁵⁶ Por. Litawa, „Posługi świeckich,” 41.

⁵⁷ Pietras, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku*, 62*.

⁵⁸ Por. Szafrąński, „Święcenia w prawie kanonicznym,” 252.

⁵⁹ Por. Szafrąński, „Święcenia w prawie kanonicznym,” 253.

do Mszy Świętej, troszczyć się o obrusy ołtarzowe i bieliznę kielichową oraz posługiwać przy ołtarzu⁶⁰. Obowiązki te wynikały z obrzędu ich ustanowienia. Synod w Galii (ok. 465–475) postanowił, że

Gdy ustanawia się subdiakona, ponieważ nie otrzymuje włożenia rąk, niech otrzyma z ręki biskupa pustą patenę i pusty kielich, a z ręki archidiacona niech otrzyma dzbanuszek z naczyniem do mycia rąk i ręczniczek (kan. 93)⁶¹.

Właśnie subdiakonom synody w starożytności poświęciły trochę więcej miejsca. Najwięcej kanonów dotyczyło zakazów. Widocznie często musiało się zdarzać, że próbowali oni przejmować obowiązki i przywileje wyżej stojących od nich diakonów.

Synod w Laodycei (koniec IV w.) zabronił subdiakonom przebywania w zakrystii diakonów (kan. 21) oraz zakładania przez nich stuły (kan. 22)⁶². Sprawa ta powróciła w postanowieniach synodów jeszcze 150. lat później, gdzie powtórzono te zakazy na synodzie w Seleucji–Ktezyfonie (544, kan. 5)⁶³.

Podobnie było ze sprawą dotykania przez subdiakona naczyń liturgicznych, choć tu prawodawstwo trochę ewoluowało. Początkowo było to subdiakonom wyraźnie zakazane, co widzimy na synodzie w Laodycei pod koniec IV w. (kan. 21)⁶⁴. Podtrzymywał to jeszcze w 544 r. synod w Seleucji–Ktezyfonie (kan. 5)⁶⁵, ale już synod w Bradze I (561) pozwalał już na to subdiakonom:

Postanowiono także, aby nie wolno było żadnemu lektorowi nosić świętych naczyń ołtarzowych, jak tylko tym, którzy otrzymali od biskupa święcenia subdiakonu (kan. 10)⁶⁶.

⁶⁰ Por. Dawid Makowski, „Święcenia subdiakonu,” <https://zpasjidoliturгии.pl/swiecenia-subdiakonu/> (dostęp: 4.09.2024).

⁶¹ Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, 270*.

⁶² Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, 114*.

⁶³ Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 506 do 553 roku*, 285*.

⁶⁴ Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, 114*.

⁶⁵ Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 506 do 553 roku*, 285*.

⁶⁶ Pietras, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku*, 16*.

Drugi synod w Bradze (572), jak widzieliśmy to już powyżej, przyznawał to prawo zarówno akolitom, jak i subdiakonom (kan. 41)⁶⁷.

Kolejnym zakazem, który pojawił się na synodach, był zakaz rozdzielania Komunii św. Takie zasady przyjął synod w Laodycei pod koniec IV w.: „Subdiakoni nie mogą rozdzielać chleba ani błogosławić kielicha” (kan. 25)⁶⁸. Jest to kolejny przykład tego, iż subdiakoni chcieli sprawować funkcje zastrzeżone dla tych, którzy przyjęli święcenia.

Najważniejszym obowiązkiem subdiakona w starożytności było służeńie innym, m.in. przez stanie przy drzwiach i podnoszenie zasłony starszym, którzy wchodzili do kościoła na liturgię. Synod w Laodycei (koniec IV w.) zabronił opuszczania subdiakonom ich miejsca przy drzwiach (kan. 22)⁶⁹, nawet po to, by mogli brać udział w modlitwach (kan. 43)⁷⁰. Również synod w Saliq, Seleucji–Ktezyfonie (410) postanawiał, że gdyby któryś z nich przebywał w kościele w czasie liturgii i nie odmawiał psalmów lub nie zajął swojego miejsca przy drzwiach miał być wyłączony z posługi (kan. 15)⁷¹. Zostało to powtórzone na synodzie w Selucji–Ktezyfonie w 544 r. (kan. 28)⁷². Wspomniany już przy okazji posługi ostiariusza synod w Narbonne (589) przypominał, że obowiązkiem lektora, subdiakona i innych jest służeńie wiernym przez stanie przy drzwiach i podnoszenie starszym zasłony. Jesliby tego nie czynili czekała ich kara:

Subdiakon, jak i ostiariusz albo inni, którzy bez ociągania mają wypełnić swoją zwyczajną służbę, także mają podnosić starszym zasłonę przy drzwiach. Lecz gdyby jacyś zlekceważyli swoje obowiązki, to subdiakonów należy skarcić słownie, a jeśli się nie poprawią – pozbawić stypendium, pozostałych zaś – ukarać chłostą (kan. 13)⁷³.

Subdiakoni byli także zaangażowani w dystrybucję krzyżma świętego. Synod w Bradze II (572) poruszał kwestię rozdzielania go przed Wielka-

⁶⁷ Por. Pietras, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku*, 62*.

⁶⁸ Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, 114*.

⁶⁹ Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, 114*.

⁷⁰ Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, 117*.

⁷¹ Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, 177*.

⁷² Por. Baron i Pietras, *Dokumenty synodów od 506 do 553 roku*, 289*.

⁷³ Pietras, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku*, 211*.

nocą. Z kościołów po krzyżmo mieli być wysyłani diakoni lub subdiakoni (kan. 51)⁷⁴. Podobne zasady przyjął synod w Auxerre (ok. 585). Nakazywał on, że gdyby prezbiterzy nie mogli z powodu choroby sami odebrać krzyżma, mieli posłać do archidiacona pierwszego z subdiakonów:

Niech w połowie Wielkiego Postu prezbiterzy proszą o krzyżmo, a jeśli kogoś zatrzymałaby choroba i nie mógłby przybyć, niech wyśle pierwszego ze swoich subdiakonów do archidiacona, lecz z *chrismarium* płóciennym, jak zwykle się przenosi relikwie świętych (kan. 6)⁷⁵.

Kolejna sprawa to zachowanie postu eucharystycznego. Synod w Auxerre (ok. 585) przypominał subdiakonom o jego zachowywaniu. Po spożyciu pokarmu lub napoju nie wolno było im nawet stać w kościele, gdzie celebrowana była Eucharystia (kan. 19)⁷⁶.

PODSUMOWANIE

Choć sprawy posługujących w liturgii nie należały do najważniejszych tematów zgromadzeń biskupów w starożytności, to jednak ponad 30 synodów wypowiedziało się na temat. Najwięcej postanowień pojawiło się w kanonach synodów w: Laodycei (koniec IV w.), Rzymie (494/495, Seleucji–Ktezyfonie (544) i Bradze II (572).

Wśród ogólnych obowiązków wszystkich duchownych, które przypominały synody, należał obowiązek udziału w Mszy Świętej oraz dbanie o określony strój i wygląd. Zadaniem ostiariuszy była troska o kościół oraz stanie przy drzwiach, by przez podnoszenie zasłony służyć starszym ludziom. Co do egzorcystów to mamy obowiązek delegowania ich przez biskupa oraz codzienne władanie rąk na energumenów. Lektorzy mieli czytać lekcje przy pulpicie, jednak bez zakładania stuły i pozdrawiania wiernych. Zabroniono im także noszenia naczyń ołtarzowych. Ostatni zakaz pojawił się także wobec akolitów, którym pozwolono dotykać naczyń

⁷⁴ Por. Pietras, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku*, 64*.

⁷⁵ Pietras, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku*, 132*.

⁷⁶ Por. Pietras, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku*, 133*.

jedynie w prezbiterium. Do pierwotnych zadań subdiakona, według synodów, należało stanie przy drzwiach i podnoszenie zasłony starszym. Później otrzymali oni prawo przygotowania naczyń do liturgii, dotykania ich oraz uczestniczenia w dystrybucji krzyżma świętego. Jednocześnie w kanonach synodów pojawiły się zakazy: przebywania subdiakonów w zakrystii diakonów, zakładania przez nich stuły, błogosławienia darów ofiarnych i kielicha oraz obowiązek zachowania postu eucharystycznego. Możemy więc stwierdzić, że tylko część z ówczesnych obowiązków liturgicznych posługujących znalazła się w kanonach synodów. Najwięcej z nich dotyczyło lektorów i subdiakonów.

Czy decyzje tamtych synodów mają wpływ na naszą rzeczywistość? Z dawnych posług, a od średniowiecza święceń niższych, pozostał dziś jedynie lektorat i akolitat, znów jako posługi liturgiczne (*ministeria*). Jednak niektóre postanowienia dotyczące liturgii pozostały. Dotyczą one przede wszystkim lektorów, którzy nadal mają czytać perykopy biblijne przy ambonie, bez zakładania stuły i bez pozdrawiania wiernych. Głównym zadaniem akolity jest nadal troska o Eucharystię, ale nie ma już takich zakazów dotyczących dotykania naczyń liturgicznych. Egzorcystami są dzisiaj wybrani prezbiterzy, którzy nadal, jak postanowiono na synodach w starożytności, mogą wykonywać swoją funkcję na mocy pozwolenia od biskupa. Można więc stwierdzić, że część decyzji synodów z tamtych lat ma wpływ również na obecną liturgię Kościoła.

Od starożytności lektorami byli chłopcy lub mężczyźni. Tę praktykę Kościoła zmienił ostatnio papież Franciszek w Liście apostolskim w formie Motu Proprio „*Spiritus Domini*” (10.01.2021 r.). Zmienił on treść kanonu 230 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego, pozwalając, by posługi lektora i akolity mogły pełnić również kobiety⁷⁷. W związku z tym znów zgromadzenia biskupów mają przyjąć przepisy, w jaki sposób to ogólne prawo wprowadzić na terenie swoich krajów, do czego zobowiązał ich papież Franciszek

⁷⁷ Por. „List apostolski w formie Motu Proprio *Spiritus Domini* Ojca Świętego Franciszka o zmianie kanonu 230 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego na temat dopuszczenia osób płci żeńskiej do posługi lektoratu i akolitu,” *Anamnesis. Biuletyn Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski* 27, nr 2 (2021): 16.

w Liście do Prefekta Kongregacji Nauki Wiary, dołączonym do „*Spiritus Domini*”⁷⁸.

BIBLIOGRAFIA

- Baron, Arkadiusz i Pietras, Henryk red., *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki łaciński, polski*, t. 1. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2005.
- Baron, Arkadiusz i Pietras, Henryk red., *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2010.
- Baron, Arkadiusz i Pietras, Henryk red., *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2011.
- Baron, Arkadiusz i Pietras, Henryk red., *Dokumenty synodów od 506 do 553 roku*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2014.
- Baron, Arkadiusz, „Synody czasów upadku i przemiany Imperium Rzymskiego na Zachodzie.” *Polonia Sacra* 15, nr 29 (2011): 5–36.
- Górski, Edward. *Święcenia niższe i wyższe. Studium liturgiczno-historyczne*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezji Sandomierz, 1954.
- Koper, Daniel. „Święcenia niższe, posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii.” *Roczniki Teologiczne* 66, nr 8 (2019): 147–155.
- Krakowiak, Czesław. *Święcenia niższe, posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2019.
- „List apostolski w formie Motu Proprio *Spiritus Domini* Ojca Świętego Franciszka o zmianie kanonu 230 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego na temat dopuszczenia osób płci żeńskiej do posługi lektoratu i akolitu.” *Anamnesis. Biuletyn Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski* 27, nr 2 (2021): 16.
- „List Ojca Świętego Franciszka do Prefekta Kongregacji Nauki Wiary na temat dopuszczenia kobiet do posług lektoratu i akolitu.” *Anamnesis. Biuletyn Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski* 27, nr 2 (2021): 17–20.
- Litawa, Karol. „Posługi świeckich w liturgii eucharystycznej – zarys historyczny.” *Liturgia Sacra* 29, nr 1 (2022): 37–59.
- Makowski, Dawid. „Święcenia subdiakonatu.” <https://zpasjidoliturгии.pl/swiecenia-subdiakonatu/> (dostęp 4.09.2024).
- Munier, Charles. *Les Statuta ecclesiae antiqua. Édition, études critiques*. Paris: Presses Universitaires de France, 1960.
- Nadolski, Bogusław (oprac.). *Leksykon liturgii*. Poznań: Pallottinum, 2005.
- Nowak, Jacek. „Historia posług w Kościele.” *Liturgia Sacra* 3, nr 2 (1997): 53–57.

⁷⁸ Por. „List Ojca Świętego Franciszka do Prefekta Kongregacji Nauki Wiary na temat dopuszczenia kobiet do posług lektoratu i akolitu.” *Anamnesis. Biuletyn Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski* 27, nr 2 (2021): 20.

- Paprocki, Henryk. „Hipolita Rzymskiego *Tradycja Apostolska*: wstęp, przekład komentarz.” *Studia Theologica Varsaviensia* 14, nr 1 (1976): 145–169.
- Pietras, Henryk (red.). *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2020.
- Proniewski, Andrzej. „Czym jest synodalność? Rozwój świadomości synodalności na przestrzeni historii Kościoła.” *Symposium* 26, nr 1 (2022): 11–32.
- Righetti, Mario. *Storia liturgica*, t. 4 – *I Sacramenti – i sacramentali*. Milano: Editrice Ancora, 1959.
- Santorini, Antonio. „Sacramento dell’ordine.” W *Scienza Liturgica. Manuale di liturgia*, t. 4 – *Sacramenti e sacramentali*, red. Anscar J. Chupungco. Casa Monferrato: Piemme, 1998.
- Schatz, Klaus. *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*. Tłum. Jerzy Zakrzewski. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2002.
- Starowieyski, Marek. *Sobory niepodzielonego Kościoła*. Kraków: Wydawnictwo M, 2016.
- Statuta Ecclesiae Antiqua*, https://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0475-0475__Concilia_Galliae__Statuta_Ecclesiae_Antiqua__LT.doc.html (dostęp: 25.08.2025).
- Szafrński, Władysław. „Święcenia w prawie kanonicznym. Studium historyczno-prawne.” *Prawo Kanoniczne: Kwartalnik Prawno-Historyczny* 2, nr 3–4 (1959): 233–299.
- Św. Korneliusz. „List do Fabiusa, biskupa Antiochii.” W *Breviarium fidei. Wybór dokumentalnych wypowiedzi Kościoła*, red. Stanisław Głowa, Ignacy Bieda, nr VII/531, 468. Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 1988.
- Tichý, Radek. „Liturgical Ministries of Men and Woman: Lectorate and Acolytate then and now.” *Theologica* 12, nr 1 (2022): 41–62.
- Tomatis Paolo. „I ministeri liturgici, ieri e oggi,” *Archivio Teologico Torinese* 28, nr 2 (2022): 355–368.